

Prekybos žmonėmis rėminimas Lietuvos internetinėje spaudoje

BALTIJOS JŪROS VALSTYBIŲ TARYBOS SEKRETORIATAS, 2019

SUMMARY

This press review sought to answer the question of how the issue of human trafficking is framed in the Lithuanian news media. In order to do that, three of the most popular news websites were chosen as the sources for the 45 articles reviewed. The review focused on 2017 since the latest official statistics on human trafficking situation in Lithuania is available for that year. Similar reviews of Lithuanian press were not found, save for one study on prostitution framing from 2004.

Unlike in previous research, where it was found that sex trafficking and prostitution were the most covered types of human trafficking, the interest of the press in Lithuania had shifted to labour trafficking in 2017. The coverage of the various types of trafficking was very much similar to the official statistics. This can be explained by the fact that the most frequent sources used were the police and criminal justice institutions. Indeed, in line with previous research on the subject, trafficking in human beings was strongly framed as a crime issue.

Given the strong crime frame, regarding the “ideal victim” and active authorities rescuing victims stereotype, in the Lithuanian press, authorities were framed not so much as victim rescuers, but as criminal catchers, strengthening the idea of strong criminal justice system and the rule of law. Human trafficking was linked to organised crime and traffickers themselves were portrayed as prone to crime. In fact, there was very little focus on the victims themselves, their voices, and their lives before or after being trafficked. Their stories were seldom heard and only through someone else (NGOs, the police, other experts).

Even though a reasonable number of articles fell into the human rights frame, this frame is relatively weak. Mostly one, or sometimes two aspects of a human rights frame were present in the majority of the articles in this frame (focus on the victims’ perspective, suggested solutions, deeper structural social issues explored as the underlying causes of trafficking). There was a clear lack of insight and analysis when it came to exploring the topic of trafficking in human beings, illustrated most evidently by only a handful of articles actually written by journalists, as opposed to messages transmitted directly from either authorities or press agencies.

There were a few instances of sensationalist language and imagery and some cases of not entirely appropriate language used in articles concerning women, for instance, in articles about forced marriages where the gravity of the issue is diminished. Overall, the most frequently used images were of police, court houses and similar, strengthening the criminal frame, stock images – likely from raids – were used to illustrate articles under the prostitution frame and imagery of money was used for the pieces falling under the economic frame. There was a small number of articles where more stereotypical imagery is present, such as barcodes on people, shackles, implications of physical violence being used.

Turinys

Ižanga	3
Literatūros apžvalga	4
Žiniasklaidos įtaka prekybos žmonėmis klausimui.....	4
Situacija Lietuvoje	5
Žiniasklaida Lietuvoje.....	7
Metodologija.....	9
Rezultatai	9
Išnaudojimo forma.....	9
Straipsnių kilmė.....	11
Nusikaltimai ir kriminaliniai tyrimai	11
Pilielinės ir/ar politinės iniciatyvos	12
Rėmai	12
Nusikalstamumo problemos rėmai.....	13
Žmonių tesės.....	14
Verslo rėmai	15
Migracija.....	15
Prostitucija	16
Kalba.....	17
Aukos, nusikaltėliai, teisėsauga, organizacijos.....	18
Vaizdai	20
Išvados	21
PRIEDAS I.....	23
PRIEDAS II.....	25

Ižanga

Prekyba žmonėmis yra sunkus nusikaltimas ir stiprus žmogaus teisių pažeidimas. Ši daugialypė problema kyla iš daugybės skirtingų faktorių, dažnai kerta valstybių nacionalines sienas ir ne visada yra lengvai pastebima, dėl to, ją sunku pažaboti. Visuomenės informuotumas apie šią problemą, pažeidžiamas gyventojų grupes ir prekybos žmonėmis požymius yra vienas iš svarbesnių elementų kovoje su prekyba žmonėmis.

Dauguma mūsų nesusiduria su šia problema tiesiogiai, bet apie ją sužino per žiniasklaidą. Tai, kaip prekyba žmonėmis yra pristatoma ir nagrinėjama (ar nenagrinėjama) masinės komunikacijos tinkluose, taip pat priklauso nuo daugybės faktorių, tokių kaip redakciniai suvaržymai ir galimybės, spaudos nepriklausomybė ar priklausomybė nuo politinių ar privačių interesų, žurnalistinio profesionalumo ir šališkumo, visuomeninės kultūros. Nors ir akademiniai debatai apie žiniasklaidos įtaką ir poveikį viešajai nuomonei nesibaigiantys, yra pakankamai svarių įrodymų teigti, kad tai, kaip problemos pateikiamos spaudoje turi įtakos žmonių supratimui ir informuotumui, viešajai nuomonei, debatams ir galiausiai netgi įstatymų leidybai. Žiniasklaidos sukurti įvaizdžiai gali sukurti prielaidas apie tai, kas yra prekyba žmonėmis ir kaip ši problema turėtų būti sprendžiama baudžiamojo teisingumo sistemos¹. Galime taip pat teigti, kad tai kokie istorijų elementai pabrėžiami spaudoje, kieno nuomonė girdima, kieno interesams teikiama pirmenybė ir taip toliau, yra svarbūs faktoriai visuomenės informuotumui apie prekybą žmonėmis.

Ši spaudos apžvalga, pasitelkiant rėmų teoriją, ir siekia sužinoti, kaip pateikiami pranešimai apie prekybą žmonėmis, kas juose pabrėžiama ir kokią įtaką tai gali turėti prekybos žmonėmis naratyvo kolektyvinėje sąmonėje kūrimui. Šiam tyrimui pasirinkti 45 straipsniai iš populiariausių internetinių žinių portalų, publikuoti 2017-ais metais. Iš pradžių, apžvelgiami ankstesni tyrimų rezultatai šia tema, pristatoma rėmų teorija, kuria remtasi straipsnių apžvalgoje, kovos su prekyba žmonėmis pastangos ir situacija Lietuvoje, taip pat žiniasklaidos statusas Lietuvoje.

¹ Austin, Rachel, ir Amy Farrell. 2017. "Human Trafficking And The Media In The United States". *Oxford Research Encyclopedia Of Criminology And Criminal Justice*. doi:10.1093/acrefore/9780190264079.013.290. p.9

Literatūros apžvalga

Deja, panašių ankstesnių tokio tipo spaudos apžvalgų Lietuvoje viešai prieinamuose šaltiniuose aptikti nepavyko. Vienintelis rastas prieinamas tyrimas panašia tema – 2004-ųjų metų Vytauto Didžiojo Universiteto žurnalistikos katedros tiriamasis darbas apie prostitucijos, kaip socialinės problemos vaizdavimą Lietuvos spaudoje. Šis tyrimas atskleidė, kad dauguma straipsnių apie prostituciją buvo kriminalų skiltyje, spaudoje aptikta nemažai pramoginio ar šokiruojančio turinio žinučių, kur prostitucijos problema buvo supaprastinta. Vos pusė (51%) straipsnių turėjo autorius, likusieji – spaudos agentūros ar redakcijos žinutės kriminaliniame kontekste, kuriame „stokojama analizės ir įžvalgų“. Prostitucija taip pat buvo traktuojama kaip verslas, aprašant „darbo“ sąlygas, užmokestį, „darbuotojų“ patirtį.²

Ankstesnių tarptautinių tyrimų duomenimis, spauda dažnai linkusi supaprastinti prekybos žmonėmis problemą, bei painioja seksualinį išnaudojimą su prostitucija. Toks supaprastinimas ir dėmesio sutelkimas ties viena prekybos žmonėmis forma, gali paveikti ir įstatymų formuotojų darbotvarkę, kurioje taip pat dėmesys teikiamas prostitucijai ir seksualiam išnaudojimui, o kitos išnaudojimo formos, tokios kaip, pavyzdžiui, priverstinis darbas, nėra svarstomos³.

Taip pat, pasak ankstesnių tarptautinių tyrimų, spaudoje vyrauja „idealios aukos“, ir teisėsaugos ar valdžios organų, kaip „aktyvių gelbėtojų“ naratyvai. Pagal pastaruosius, idealios aukos tai pasyvios, naivios, bejėgės moterys ir vaikai, kuriuos reikia išgelbėti nuo nenaudėlių prekybininkų žmonėmis^{4,5}. Tokiu būdu kuriama aukų hierarchija, vaizduojant vieno tipo aukas, kaip labiau „gelbėtinas“ nei kitas. Tai taip pat verčia aukas, kurios nors ir nesavanoriškai, bet vienokiu ar kitokiu būdu prisideda prie išnaudojimo proceso patirti gėdą ir neidentifikuoti savęs, kaip aukų⁶. Iš tikrųjų, pavyzdžiui, prekybos žmonėmis seksualiniam išnaudojimui aukos gali pačios dalyvauti prostitucijoje, būti priklausomos nuo alkoholio ar narkotikų⁷.

Žiniasklaidos įtaka prekybos žmonėmis klausimui

Plačiosios visuomenės informuotumas ir supratimas apie prekybą žmonėmis yra svarbus veiksnys žmonių pažeidžiamumo išnaudojimui mažinimui ir kovos prieš prekybą žmonėmis stiprinimui. Vienas iš būdų, kuriuo masinės komunikacijos priemonės gali daryti įtaką

² Bilotaitė-Jokubauskienė, Živilė, Lina Diliūnaitė, Kristina Janušaitė, Agnė Kairiūnaitė, and Aušra Paliukaitytė. 2004. "Prostitucija, Kaip Socialinė Problema, Lietuvos Spaudoje". Vytauto Didžiojo Universitetas. p. 27

³ Austin ir Farrel. 2017. p. 4

⁴ Ibid., p. 1

⁵ Christie, Nils. 1986. cituotas Muraszkiwicz, J., Georgiou, M., and Constantinou, A. 2014. *Deliverable D1.2: Review of the media framing of human trafficking*. TRACE. <http://lastradainternational.org/doc-center/3090/review-of-the-media-framing-of-human-trafficking>. p. 17

⁶ Syvänen, Salla. 2018. cituota Tafari, Terhi. 2019. "Review Of Media Framing Of Human Trafficking In Finnish News Media".

⁷ Austin ir Farrel. 2017. p. 7

socialinių reiškinių visuotiniam supratimui ir politikos formavimo procesams yra dienotvarkės nustatymas. Pagal dienotvarkės nustatymo teoriją, medijos gali paveikti viešąją nuomonę vien skirdamos daugiau dėmesio vienam ar kitam reiškiniui, bei ignoruodamos ar skirdamos mažiau dėmesio kitiems. Taigi, svarbus ne tik pateikiamos informacijos turinys ar jos kokybiniai ar moraliniai vertinimai, bet, per jai skirtą vietą, laiką, akcentavimą suteikiama svarba. Tokiu būdu tai, kam žiniasklaida teikia svarbą, tampa svarbu ir visuomenei – netgi tai jos daliai, kuri žiniasklaidos nevartoja, bet įspūdį susidaro tik per bendravimą su kitais žmonėmis⁸. Ypač stiprūs dienotvarkės nustatymo efektai yra jaučiami kai yra svarstomi neakivaizdūs klausimai t.y. tie, kuriuos dauguma gali patirti tik per išorinę informaciją, tokie kaip prekyba žmonėmis.

Viešoji nuomonė, kuri formuojasi per iš šalies gaunamą informaciją kai nėra tiesioginės patirties, turi būti „įtvirtinama“, kad būtų suprasta t.y., susiejama su jau žinoma informacija ar reiškiniais^{9,10}. Medijose šis įtvirtinimo efektas reikalingas viešajai nuomonei formuoti, pasiekiamas per „įrėminimą“. Rėmai supaprastina reiškinį, suteikdami vienam ar kitam pateikiamo fenomeno aspektui didesnę ar mažesnę svarbą, tokiu būdu palengvindami supratimo procesus, bet taip pat ir subanalizantys dažnai sudėtingus daugialypius socialinius reiškinį¹¹. Pasirinkti rėmai skatina „tam tikrą problemos apibrėžimą, priežastinį aiškinimą, moralinį vertinimą ir (arba) jos sprendimą“¹². Siejant tai su prekybos žmonėmis klausimu, žiniasklaidos rėminimas gali daryti įtaką šios problemos sprendimo būdams. Pavyzdžiui, pristatant prekybą žmonėmis nusikaltimų rėme auditorija gali būti linkusi daryti išvadą, kad šiam nusikaltimui spręsti tereikia stipresnių bausmių ir padidėjusios teisėsaugos kontrolės. Tai būtų per daug supaprastintas šios daugialypės problemos sprendimo būdas, apimantis tik vieną iš daugelio jos aspektų.¹³

Situacija Lietuvoje

Baudžiamojo kodekso numatytos baudžiamosios priemonės tiems, kas tiekė ar naudojo išnaudojamais asmenimis ar jų paslaugomis yra laikomos pakankamai griežtomis (laisvės

⁸ Nevinskaitė, Laima. 2011. *Šiuolaikinės Medijos Ir Masinės Komunikacijos Teorijos : Mokomoji Knyga*. Vilnius. pp. 93-95

⁹ Sharapov, Kiril. 2014. *Understanding Public Knowledge and Attitudes towards Trafficking in Human Beings: Research Paper. Part 1*. Budapest: Center for Policy Studies, Central European University. pp. 9-10

¹⁰ Goffman, Erving. 1974. cituotas Scheufele, Dietram A. 2009. "Agenda-Setting, Priming, And Framing Revisited: Another Look At Cognitive Effects Of Political Communication". *Mass Communication And Society*.

¹¹ Nevinskaitė. 2011. pp. 97-104

¹² Entman, Robert M. 1993. "Framing: Toward Clarification Of A Fractured Paradigm". *Journal Of Communication* 43 (4): 51-58. doi:10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x.

¹³ Bech Sillesen, Lene. 2014. "Covering Sex Trafficking: Journalists Can Do Better". *Columbia Journalism Review*. https://archives.cjr.org/behind_the_news/covering_sex_trafficking_journ.php.

atėmimas nuo dviejų iki dvylikos metų)^{14,15}. Dabartinis valstybės (2017-2019 m.) kovos su prekyba žmonėmis veiksmų planas prioritetą teikia kovos su prekyba žmonėmis koordinavimo stiprinimui, prekybos žmonėmis prevencijos ir ikiteisminių tyrimų tobulinimui, pagalbos nukentėjusiems ir turintiems didelę riziką nukentėti nuo prekybos žmonėmis asmenims teikimo sistemos stiprinimui, valstybės institucijų ir įstaigų darbuotojų, kuriems gali tekti bendrauti su prekybos žmonėmis aukomis, kompetencijų ir gebėjimų didinimui.¹⁶

Prevencijos srityje, 2017-aisiais metais Lietuva dalyvavo Baltijos jūros valstybių tarybos inicijuotame tarptautiniame STROM II projekte, kurio metu buvo siekiama didinti piliečių ir valstybės tarnautojų informuotumą apie skirtingas prekybos žmonėmis formas, jų pasiruošimą ir kompetencijas, bei aukų identifikavimą. Teigiama, kad ši informacinė kampanija galėjusi pasiekti apie milijoną Lietuvos gyventojų. Daugybė kitų informacinių kampanijų diskusijų, paskaitų ar kitų kultūrinių renginių pavidalu vyko švietimo įstaigose, užimtumo centruose, socialinių paslaugų centruose ir t.t. Vyko mokymai teisėsaugos ir kitiems su prekyba žmonėmis susiduriantiems pareigūnams ir valstybės tarnautojams. Valstybė taip pat skyrė lėšų Lietuvių bendruomenės informacinei kampanijai Jungtinėje Karalystėje¹⁷. Didėjant išnaudojimui darbo ir paslaugų sferoje, darbo inspekcija išleido informacinius leidinius užsieniečiams ir vykdė įdarbinimo praktikos patikras, taip pat patikrino statybvietses, kuriose yra ypatingai palanki vieta išnaudojimui¹⁸.

Lietuvoje veikia kelios labdaros ir nevyriausybinės organizacijos, tokios kaip Kovos prieš prekybą žmonėmis ir išnaudojimu centras (KOPŽI), Caritas, Gelbėkit Vaikus, Vyrų krizių centras, Dingusių žmonių šeimų paramos centras ir kitos, užsiimančios kova prieš prekybą žmonėmis ir pagalba jų aukoms. Kai kurios iš jų, remiamos ir valstybės: 2017-aisiais metais, pagalbos aukoms programoms iš viso buvo skirta 115,00 tūkst. Eur¹⁹. Tačiau, ekspertų nuomone, aukos vis dar neadekvačiai apsaugotos ikiteisminių tyrimų ir teismo metu. Taip pat pastebėta, kad vietinė valdžia vis dar linkusi kaltinti prekybos žmonėmis aukas, ypač kaimo vietovėse. Kaimo vietovėse taip pat vis dar trūksta žinių ir apie vaikų išnaudojimo požymius.

¹⁴ Lietuvos baudžiamosios kodekso 147 („Prekyba žmonėmis“), 147¹ („Išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms“), 147² („Naudojimas asmens priverstiniu darbu ar paslaugomis“) ir 157 („Vaiko pirkimas arba pardavimas“) straipsniai

¹⁵ Jungtinių Valstijų valstybės departamentas. 2018. *Trafficking in Persons Report – Lithuania*. <https://www.refworld.org/docid/5b3e0aee4.html>

¹⁶ Vidaus reikalų ministerija. 2016. *Įsakymas dėl kovos su prekyba žmonėmis 2017-2019 metų veiksmų plano patvirtinimo*. Nr. 1V-598. Vilnius.

¹⁷ Vidaus reikalų ministerija. 2018. *Situacija kovos su prekyba žmonėmis srityje Lietuvoje 2017 metais*. Vilnius.

¹⁸ Jungtinių valstijų valstybės departamentas. 2018.

¹⁹ *ibid.*

Žiniasklaida Lietuvoje

Žiniasklaida Lietuvoje yra laikoma laisva²⁰. Eurobarometro duomenimis pasitikėjimas žiniasklaida Lietuvoje siekia beveik 50%: 48% 2017-aisiais metais, taigi pasitikėjimas išlieka gana didelis, lyginant su kitomis Europos Sąjungos šalimis. Žiniasklaidos pliuralizmo ir žiniasklaidos laisvės centro 2017-ųjų metų duomenimis, daugiausiai auditorijos pasiekusi žiniasklaidos priemonė – televizija (84%), antroje vietoje – internetas (68%), trečioje – radijas (49%) ir, galiausiai, spauda (23%)²¹.

Didžioji dauguma žiniasklaidos priemonių yra valdoma nedidelio kiekio vidaus ir užsienio įmonių – Lietuvoje nėra žiniasklaidos nuosavybės koncentraciją ribojančių įstatymų. Anot Balčytienės and Juraitės (2016 m.) medijos koncentracijos efektai tampa vis svarbesni. Atsižvelgiant į tai, kad mažesni naujienų tiekėjai išstumiami iš rinkos, kurioje didesnės medijų grupės turi mažiau joms dirbančių profesionalų, o naujienų turiniui didelę įtaką turi auditorijos ir pajamų pritraukimo siekis²². Du iš apžvalgai naudotų šaltinių – Delfi.lt ir 15min.lt – priklauso Estijos įmonei Ekspress Grupp²³ ir Eesti Meedia²⁴, atitinkamai. Trečiasis šaltinis – naujienų portalas lrytas.lt valdomas Lietuvos ryto žiniasklaidos grupės²⁵. Kadangi visi trys naujienų portalai yra valdomi pelno siekiančių organizacijų galime manyti, kad tai turi įtakos portalų turiniui kur „naujienos yra rūšiuojamos pagal tai, kiek iš jų galima uždirbti.“²⁶ Jastramskis daro išvadą, kad „Lietuvoje žiniasklaidos sistemoje vyrauja komercinė žiniasklaida ir rinkos modelio filosofija, o viešosios sferos modelis išplėtotas nepakankamai.“²⁷ Galime manyti, kad be profesionalių žurnalistų, galinčių adekvačiai pranešti prekybos žmonėmis tema ar finansinių stimulų tarnauti viešajam interesui, tai nėra palankiausia situacija žmonių išnaudojimo problematikai plėtoti. Ateities tyrimuose, būtų įdomu palyginti kaip komerciniai ir viešieji šaltiniai vaizduoja prekybos žmonėmis fenomeną.

²⁰ Freedom House. 2015. *Freedom Of The Press, Lithuania*. <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2015/lithuania>.

²¹ Balčytienė, Auksė, ir Kristina Juraitė. 2017. "Country Report: Lithuania". *Monitoring Media Pluralism In Europe: Application Of The Media Pluralism Monitor 2017 In The European Union, FYROM, Serbia & Turkey*. http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/61147/2018_Lithuania_EN.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

²² Balčytienė, Auksė, ir Kristina Juraitė. 2016. "Country Report: Lithuania". *Media Pluralism Monitor 2016 Monitoring Risks for Media Pluralism in the EU and Beyond*.

http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/46803/Lithuania_EN.pdf?sequence=1&isAllowed=y

²³ Jastramskis, Deimantas. 2012. "Žiniasklaidos Ekonomika: Naujienų Organizacijos, Verslas, Modeliai Ir Veiksniai". Kolektyvinėje monografijoje *Medijos, Žiniasklaida, Žurnalistika Tradicinėje Ir Tinklaveikos Visuomenėje*. Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla.

²⁴ Balžekas, Tomas. 2016. "Tomas Balžekas: Ačiū, Kad Pasitikite 15Min. Metas Žengti Dar Vieną Drąsų Žingsnį". *15Min.lt*. <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/komentarai/tomas-balzekas-aci-u-kad-pasitikite-15min-metas-zengti-dar-viena-drasu-zingsni-500-635271>.

²⁵ lrytas.lt. 2017. „Lietuvos Ryto“ Žiniasklaidos Grupė Sutelkė Jėgas. <https://lietuvosdiena.lrytas.lt/aktualijos/2017/02/17/news/-lietuvos-ryto-ziniasklaidos-grupe-sutelke-jegas-632549/>.

²⁶ Jastramskis. 2012. p. 114

²⁷ ibid. p. 116

Naujienų ciklas taip pat gali būti paveikiamas politikų. Nors Lietuvos žiniasklaidoje laisvai kritikuojama vyriausybė ir joje pateikiama nuomonių įvairovė, politinė įtaka gali pasireikšti atsakomaisiais veiksmais prieš nepalankią spaudą²⁸ ir taip pat vyrauja aukštas žiniasklaidos politinio paralelizmo lygis t.y. pastebimas palankumu tam tikroms politinėms kryptims. Nors Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas ir draudžia valstybinėms institucijoms daryti įtaką spaudai, to ne visada laikomasi praktikoje. Pradedant įstatymo pažeidimais ar žiniasklaidos nuosavybės įstatymo apėjimais per tarpines organizacijas ar asmenis²⁹, baigiant reklamos pirkimu kai valstybinės institucijos tampa vienomis „iš pagrindinių reklamos užsakovų spaudoje“³⁰. Informacijos turinio įvairovei komercinėje žiniasklaidos aplinkoje neigiamą įtaką gali turėti ir tai, kad išskirtinai naujienas teikiančių žiniasklaidos organizacijų Lietuvoje vos dvi – BNS ir Elta.³¹

²⁸ Freedom House. 2015.

²⁹ Jastramskis, Deimantas. 2015. "The Political (In)Dependence Of The Media In Lithuania". *Kwartalnik Nauk O Mediach*. <http://knm.uksw.edu.pl/the-political-independence-of-the-media-in-lithuania/>.

³⁰ TNS LT. 2010. Cituota Jastramskis. 2012. p. 122

³¹ Jastramskis. 2012. p. 122

Metodologija

Rezultatai

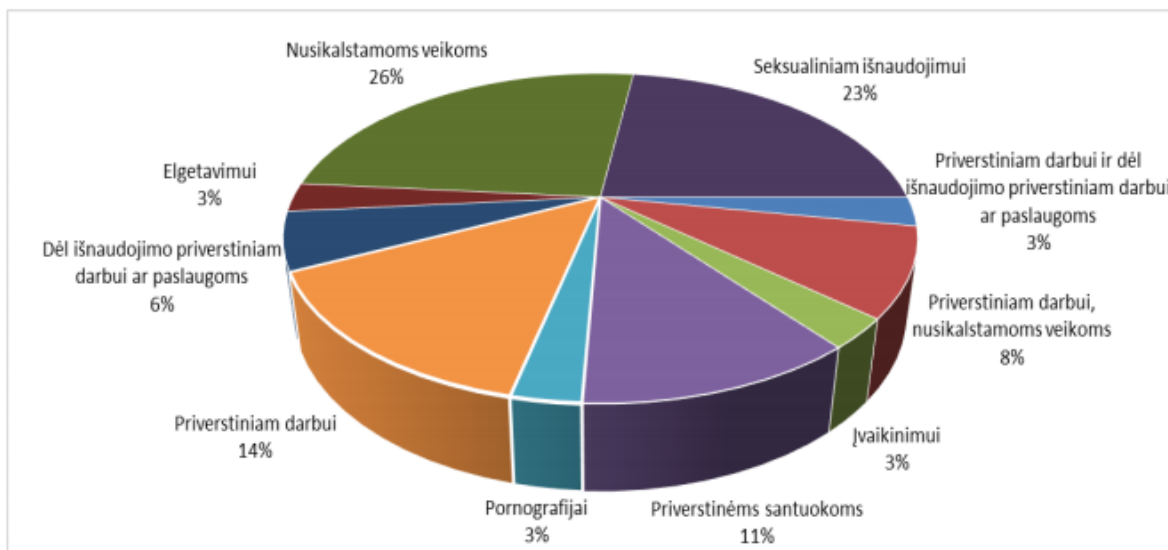
Išnaudojimo forma

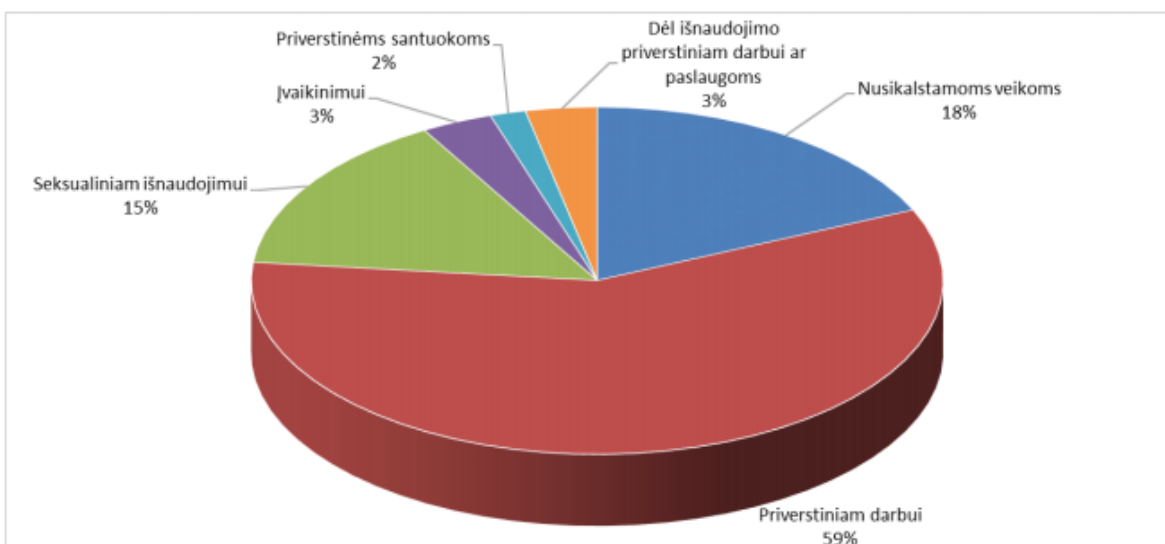
Pav. 1: Straipsnių dažnumas pagal išnaudojimo formą

Pagal išnaudojimo formą didžiausia dalis peržiūrėtų straipsnių (36%) minėjo priverstinį darbą, vos vienu straipsniu mažiau dėmesio (33%) teko išnaudojimui nusikalstamoms veikloms. Išties tai pakankamai tiksliai atspindi situaciją Lietuvoje, bent jau pagal prieinamus oficialius duomenis. Žiūrint į Vidaus reikalų ministerijos (VRM) parengtą 2017 registruotų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis statistiką (Pav. 2), didžiausia dalis atvejų (57%) buvo susiję su priverstiniu darbu ir nusikalstamomis veiklomis. Tiesa, skirtingai nei spaudoje, šiek tiek daugiau atvejų buvo susiję su išnaudojimu nusikalstamoms veikloms (34%, įskaitant „Nusikalstamoms veikloms“ bei „Priverstiniam darbui, nusikalstamoms veikloms“ atvejus), negu priverstiniam darbui (31%, įskaitant „Priverstiniam darbui ir dėl išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms“, „Priverstiniam darbui, nusikalstamoms veikloms“, „Priverstiniam darbui“, bei „Dėl išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms“). Kita vertus, pagal žmonių, teismo pripažintų nukentėjusais nuo prekybos žmonėmis statistiką, didžiausia dalis atvejų teko būtent priverstiniam darbui (Pav 3).⁴⁰

⁴⁰ Vidaus reikalų ministerija. 2018.

Pav. 2: 2017 m. registruoti ikiteisminiai tyrimai dėl prekybos žmonėmis pagal išnaudojimo formą ir dėl išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms⁴¹

Pav. 3: Nukentėjusieji nuo prekybos žmonėmis pagal išnaudojimo formą ir dėl išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms⁴²

Spaudoje, 12 straipsnių (27%) mini seksualinį išnaudojimą. Tai, vėlgi, vaizduoja į oficialius statistinius duomenis panašią situaciją. Seksualinis išnaudojimas yra trečioje vietoje tiek pagal prekybos žmonėmis formą registruotų ikiteisminių tyrimų statistikoje (23%), tiek pripažintų nukentėjusiais statistikoje (15%). Galiausiai išnaudojimas priverstinėms santuokoms spaudoje buvo minimas 7-iuose peržvelgtuose straipsniuose (16%), ketvirtoje vietoje pagal dažnumą, taip pat kaip ir registruotuose ikiteisminiuose tyrimuose (11%).

⁴¹ ibid. p. 2

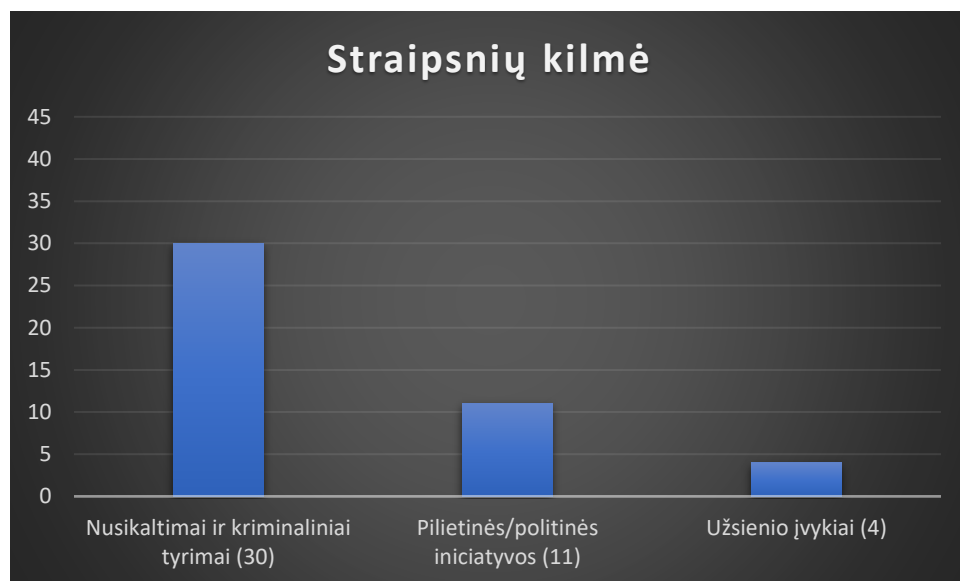
⁴² ibid. p. 4

Apžvelgtoje spaudoje nerasta paminėjimų apie prekybą žmonėmis įvaikinimui ar išnaudojimui pornografijai.

Straipsnių

kilmė

Iš visų 45 apžvelgtų straipsnių mažiau nei trečdalis (31%) turėjo autorių, visi likusieji – redakcijos, spaudos ar teisėsaugos pranešima, publikuojami be komentarų, įžvalgų ar tolimesnių tyrimų. Tai dar mažesnis procentas autorinių straipsnių negu 2004-ųjų spaudos apie prostituciją apžvalgoje, kur autoriniai straipsniai sudarė 51%.

Pav. 4: Straipsnių kilmė ir šaltiniai

Nusikaltimai ir kriminaliniai tyrimai

Tai, kad spaudos vaizduojama realybė atitinka kriminalinės statistikos vaizduojamą realybę, gali būti aiškinama straipsnių kilme. Net 67% peržiūrėtų straipsnių prekybos žmonėmis skiltyse kyla iš teisėsaugos pranešimų apie nusikaltimus, bei bylų tyrimus ir teismo procesus. Juose visuose be išimties minima nusikaltėlių lytis, amžius, bei jiems duota ar grėšianti bausmė. Tautybė minima šiek tiek rečiau. Didžiojoje daugumoje iš tokio tipo straipsnių (83%), pateikiami „sausai faktai“ iš policijos pranešimų, netgi tokie, kurie visuomenės informuotumui lyg ir neturėtų svarbos kaip pavyzdžiui, kokios markės automobiliu buvo gabenamos aukos. Tai rodo, kad tokio tipo straipsniams nėra skiriama redakcijos laiko ir dėmesio ir šie publikuojami tokie kokie yra, jų neredaguojant ir nepritaikant plačiosios visuomenės vartojimui.

Iš 30 tokių straipsnių, kylančių iš kriminalinių įvykių tyrimų, tik 5-iose (17%) pateikiama ne tik išskirtinai teisėsaugos šaltinių informacija, bet ir pavyzdžiui pilietinės visuomenės organizacijų ar akademikų nuomonės – tai aptinkama autoriniuose žurnalistų straipsniuose, o ne tiesiog perpublikuotuose spaudos ar teisėsaugos pranešimuose.

Vis dėlto, 8-iose straipsniuose iš 30 (27%) galima pastebėti ir šiek tiek teigiamesnę tendenciją tokio tipo pranešimuose: juose įvardijami socialiniai ir kiti faktoriai – tokie kaip finansinė padėtis ir užimtumo statusas, priklausomybė, išsilavinimo lygis, ir t.t, kuriais pasinaudojus auka buvo įtraukta į išnaudojimo ciklą.

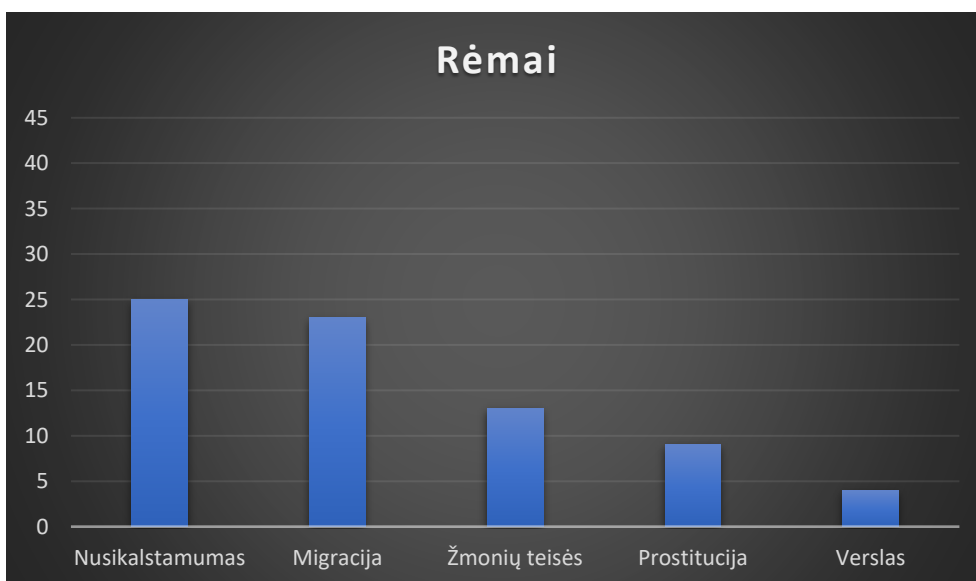
Pilietinės ir/ar politinės iniciatyvos

Pažeidžiamumo faktorių išvardijimas, be abejo, neišplėtoja diskusijos apie sisteminės socioekonominės ir politinės sąlygas prisidedančias prie prekyba žmonėmis rizikos. Tokios diskusijos ir/ar prekybos žmonėmis problemos sprendimo siūlymai buvo pastebėti visuose pranešimuose (11), susijusiuose su viešosios politikos formavimu, kurie sudarė 24% visų peržiūrėtų straipsnių. Tai straipsniai kylantys iš socialinių tyrimų, išleistos statistikos, nevyriausybinių organizacijų iniciatyvų.

Iš 11 straipsnių įkvėptų pilietinių ar politinių iniciatyvų, net 10 mini veisąją įstaigą Kovos su prekyba žmonėmis ir išnaudojimu centrą (KOPŽI), du mini katalikišką organizaciją Caritas, trijuose iš šių straipsnių taip pat perduotos ekspertų (socialinių mokslininkų, politikų ar diplomatų) nuomonės. Nors Lietuvoje yra ir daugiau aktyvių anksčiau išvardintų organizacijų, kovojančių su prekyba žmonėmis, jos nėra minimos spaudoje. Tai rodo, kad tik aktyviausios nevyriausybines organizacijos įgija matomumo ir taip pat gali reikšti, kad spaudos bendradarbiavimas su tokio tipo organizacijomis ir labdaromis Lietuvoje yra neišplėtotas.

Rėmai

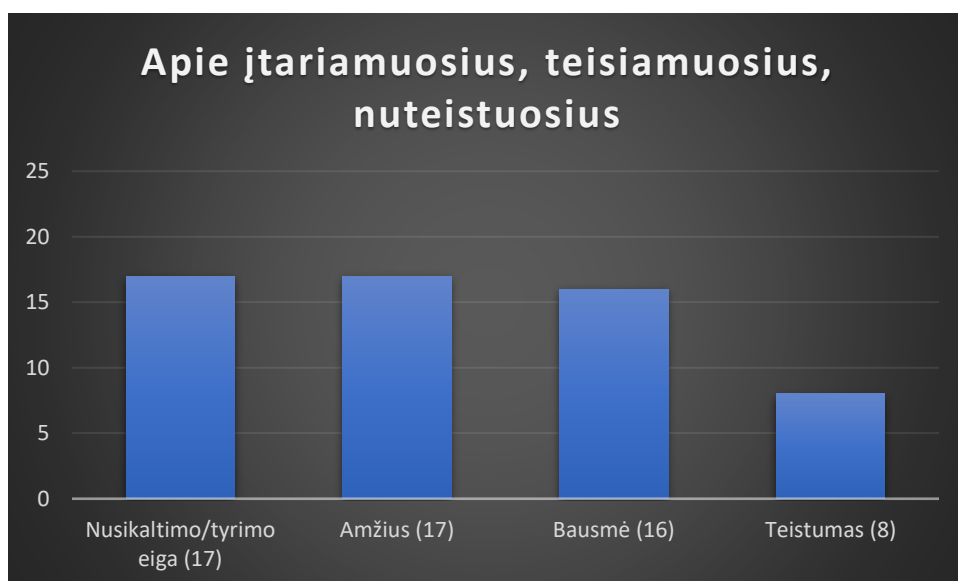
Skaitant straipsnius, buvo įžvelgti 5 skirtingi daugiau ar mažiau aiškūs rėmai. Kai kurie straipsniai jų turėjo daugiau nei vieną, kadangi didelė dalis, kaip minėta anksčiau, kilę tiesiogiai iš teisėsaugos pranešimų, juose vienareikšmiškai dominavo nusikalstamumo problemos rėmai.

Pav. 5: Prekybos žmonėmis rėminimas žiniasklaidoje

Nusikalstamumo problemos rėmai

Daugiausia straipsnių pateko į šią kategoriją, kas atitinka ir didžiąją dalį ankstesnių tarptautinių tyrimų rezultatų⁴³. Vaizduojant prekybą žmonėmis šiuose rėmuose, pabrėžiami nusikalstamumo elementai: kaltininkai, bausmės, nusikaltimas ir jo tyrimo eiga. Čia gana mažai informacijos apie auką, išskyrus kartais nurodomą amžių ar apytikslią amžių („jaunuoliai“, „nepilnamečiai“ – šie terminai taip pat sustiprina idealios aukos stereotipą), išnaudojimo (darbo/„darbo“/gyvenimo) sąlygas (11-oje straipsnių), pažeidžiamumo tipą (8) ir, kartais, prisiteistą žalos atlyginimą (4). Taip pat ankstesniuose tyrimuose pastebėta, kad tokio tipo straipsniai kartais turi ir sensacistinių ypatybių. Tai galima jausti pakankamai detaliuose darbo/gyvenimo/išnaudojimo sąlygų aprašymuose ir, kur įmanoma, jų nuotraukose, kaip pavyzdžiui straipsnyje apie Nepalo piliečių išnaudojimą darbui „*Darbininkai iš Nepalo tik Lietuvoje sužinojo, kas yra vergovė*“. Dažniausiai minėti aukų pažeidžiamumo faktoriai: socialinis pažeidžiamumas (8), finansinis pažeidžiamumas (8), patirtas smurtas ir/ar prievarta (8), bedarbiystė (4), menkas išsilavinimas (2). Nors dauguma įvardintų elementų lyg ir savaime suprantami, tačiau jie nėra detalizuojami ar konkretizuojami. Pavyzdžiui nėra paaiškinama kas turima mintyje įvardijant tokį galimai platų ir neapibrėžtą aspektą kaip „socialinis pažeidžiamumas“, kuris gali reikšti skirtingus dalykus skirtinguose atvejuose. Tai ir vėl, rodo analizės ir įžvalgų trūkumą, galbūt dėl redakcijos laiko ar resursų trūkumo.

Pav. 6: Įvardijama informacija apie nusikaltėlius

Nusikaltėlių profilis lyginant, pilnesnis vien vizualiai daugiau straipsnio teksto skiriama jų ir jų nusikaltimų aprašymams. Vėlgi, kaip teigiama ir ankstesnių tyrimų rezultatuose⁴⁴, prekyba žmonėmis dažnai minima organizuoto nusikalstamumo ar kitų kaltininko įvykdytų nusikaltimų kontekste. Po nusikaltėlio amžiaus ir duotos ar grėšiančios bausmės, kurie buvo minėti beveik

⁴³ Austin ir Farrel. 2017. p. 4

⁴⁴ ibid. p. 8

visuose straipsniuose, kuriuose minimi nusikaltėliai, dažniausiai minima detalė yra buvęs teistumas. Toks dėmesys teistumui ir organizuotam nusikalstamumui, netgi ir stipriai aprašomojo ir iš pirmo žvilgsnio objektyvaus pobūdžio teisėsaugos pranešimuose, sustiprina kriminalinio rėminimo efektą.

Tai prisideda prie stereotipo, kad prekyba žmonėmis beveik išskirtinai yra tik organizuotų kriminalinių grupių veikla, kai, iš tikrųjų, prekyautojai žmonėmis gali būti pažįstami, draugai, partneriai ar net artimieji⁴⁵. Nors ir sunku nustatyti kokia yra tikroji situacija Lietuvoje ir kokį santykį nusikaltėliai turi su aukomis, tokios reprezentacijos supaprastina prekybos žmonėmis reiškinį ir gali neigiamai paveikti aukų identifikavimo procesą. Priteistų ar grėšiančių bausmių minėjimas vaizduoja teisėsaugą kaip stiprią, aktyvią ir stiprina jausmą, kad teisingumas buvo atstatytas/pasiektas, nors be abejo vien bausmėmis nesibaigia nei nuteistųjų, nei aukų istorijos, nei yra priartėjama prie ilgalaikio ir visapusiško prekybos žmonėmis problemos sprendimo. Buvusio teistumo minėjimas leidžia suprasti, kad individas turi polinkį nusikalsti. Išties, įtariamieji ir teisiamieji straipsniuose yra vadinti „banditais“ ir „padugnėmis“. Prekiautojų žmonėmis vaizdavimas kaip agresyvių, linkusių nusikaltimams individų, gali prisidėti prie „liaudies velnio“ (angl. – *folk devil*) naratyvo, kurie nusikaltėlius pristato viendimensiškai, kaip retus nukrypusius nuo normos žmones iš užribio, o ne kaip visuomenės produktą ir visuomenės dalį⁴⁶. Tai padeda kaltę ir atsakomybę suversti individui ir išvengti diskusijos apie gilesnes socialines tendencijas ir problemas, kurios sudaro salygas prekybai žmonėmis, tokias kaip lyčių nelygybė, skurdas, ar socialinė atskirtis⁴⁷ (Chuang, 2010 in media in us 9).

Žmonių tesės

Šiame rėminime aukų balsai turėtų užimti centrinę vietą, čia turėtų būti giliau nagrinėjama prekybos žmonėmis tema, įskaitant pilnesnį aukų profilį ir motyvacijas bei socioekonominius faktorius prisidedančius prie žmonių išnaudojimo problemos, taip pat teikiant galimus jos sprendimo būdus. Dėl šių priežasčių, toks rėminimas yra laikytinas bene naudingiausiu visuomenės informuotumui apie prekybą žmonėmis, nes juo nebandoma supaprastinti problemos, j ją žiūrima visapusiškiau.

Nors palyginus nemažai straipsnių buvo klasifikuoti šio rėmo kontekste, tačiau tai nebuvo šių straipsnių vienintelis ar net pirminis rėmas. Dauguma taip pat turėjo kriminalinio ar prostitucijos rėmo aspektų; galima sakyti, kad tik 4 straipsniai („*Žiaurūs prostitutės žodžiai: išnaudojo ir bankininkai, ir susmirdėliai – dauguma vedę ir norėjo to paties*“, „*Žadėjo, kad dirbs ūkyje, bet pateko į sekso vergiją: emigrantės pasakoja siaubingus dalykus*“, „*Požiūrį į prostituciją siūlo keisti radikaliai: laikas bausti tikruosius kaltininkus*“, „*Edita Lapinskienė: Prekyba žmonėmis – XXI a. vergovės forma?*“) išpildė visus žmonių teisių rėminimo kriterijus (aukos balsas ir/ar išsamesnis profilis, išnaudojimo žmonėmis fenomeno socioekonominiai

⁴⁵ ibid. p. 9

⁴⁶ Weitzer, Ronald. 2007. Cituotas ibid. p. 9

⁴⁷ Chuang, J. A. 2010. Cituotas ibid.

faktoriai, galimi problemos sprendimo būdai), likusieji straipsniai šiame rėme atitiko vieną ar du aspektus. Todėl šio tipo rėminimas, nors palyginus ir dažnas tarp apžvalgai pasirinktų straipsnių, laikytinas gana silpnu žmonių teisių rėmu.

Labiausiai akivaizdus dalykas yra tas, kad aukų balsą girdime tik 5-ioose straipsniuose iš 45-ių, visi jie žmonių teisių rėme. Nei viename iš šių straipsnių aukų balsai negirdimi tiesiogiai: du kartus aukų perspektyva pateikta per KOPŽI atstovę, dar vieną per menininę, kalbėjusią su prostitutėmis, galiausiai kartą per policijos pareigūnus. Išties, aukas yra sunku kalbinti tiesiogiai: rizikuojama retraumatizacija, jos gali būti įbaugintos, dėl patirtų traumų keisti istoriją jau nekalbant apie tai, kad kai kuriais atvejais, tvirtai nesilaikant anonimiškumo principų galima sukelti grėsmę pačiai aukai. Norint tiesiogiai pateikti aukų požiūrį yra reikalingas aukšto lygio žurnalistinis profesionalumas, taip pat redakcijos laikas ir resursai.

Šiek tiek daugiau nei pusėje (7) straipsnių šio rėmo kategorijoje minimos gilesnės socioekonominės žmonių išnaudojimo šaknys, keturi iš jų siūlo galimus sprendimus. Tačiau dviejuose iš šių keturių straipsnių, siūlomi sprendimo būdai yra tiesioginės pataisos prekybos žmonėmis (šiuo atveju konkrečiai seksualinio išnaudojimo) įstatymui – kas rodytų potencialiai pozityvų, bet gana siaurą sprendimo būdą.

Verslo rėmai

4 straipsniai prekybą žmonėmis pristatė verslo kontekste. Tai galime matyti vien iš rubrikų, kuriose šie straipsniai publikuoti: trys iš jų pateikiami verslo naujienų skiltyje („Lietuvoje išnaudojami darbininkai iš Nepalo“, „Darbininkai iš Nepalo tik Lietuvoje sužinojo, kas yra vergovė“, „Sostinės restorane surengtas patikrinimas dėl galimo išnaudojimo priverstiniam darbui“). Verslo retorikos taip pat galima įžvelgti ir straipsnių tekstuose bei antraštėse. „Lietuviai eksportavo telefoninių apgavysčių schemą į Vokietiją“ – tai, kaip apie žmonių išnaudojimą kriminalinei veiklai kalbama šioje antraštėje galima prilyginti kalbai apie sėkmingą verslo planą, kurį verta eksportuoti. Dar dvi antraštės mini už kiek buvo parduoti žmonės ar jų paslaugos. Užmokestis išnaudojamiems žmonėms iš viso minėtas 7-ioose straipsniuose. 12-oje pranešimų (27%), susijusių su seksualiniu išnaudojimu, išnaudojimu darbui ar nusikalstamoms veikloms, detalai aprašomos nukentėjusiųjų darbo sąlygos. Kartais, tokiuose aprašymuose galima įžvelgti ir sensacionalistinės kalbos bruožų, siekiančių šokiruoti skaitytoją.

Panašūs verslo rėmai aptikti ir 2004-ųjų metų straipsnių apie prostituciją apžvalgoje. Apžvalgos autorės teigia, jog tokie užmokesčio ir darbo sąlygų aprašymai gali prisidėti prie aukų, kaip nukentėjusių nuo blogų darbo sąlygų įvaizdžio konstravimo ir atitraukti dėmesį nuo prekybos žmonėmis problemos t.y., kad nepaisant nepriimtinių darbo sąlygų, žmonės buvo apskritai išnaudojami.

Migracija

51% straipsnių prekybą žmonėmis mini migracijos kontekste. Dažniausiai tai straipsniai apie

lietuvių išnaudojamus lietuvius užsienyje, tik 4 iš jų apie užsieniečius išnaudojamus Lietuvoje (2 apie Kinų liaudies respublikos pilietį ir 2 apie Nepalo piliečius). Straipsniuose minima tikslo ir kilmės šalis, kartais aprašomas legalus ar nelegalus sienų kirtimas. Apart tokių aprašymų, migracijos ir prekybos žmonėmis ryšys ir problematika retai kada paliečiama ar giliau nagrinėjama. Dvejuose straipsniuose ekspertų lūpomis kritikuojami Lietuvos įstatymai, bei valdžios ir administraciniai organai, kaip nepasiruošę dorotis su imigrantų išnaudojimu priverstiniam darbui Lietuvoje. Platesnis imigrantų, kaip pažeidžiamos grupės, aptarimas matomas tik šiuose 2-juose straipsniuose iš 23 mininčių migraciją. Antimigracinio sentimentu šiuose straipsniuose nepajauta, o pats migracijos fenomenas nėra kaltinamas dėl prekybos žmonėmis, tačiau migracija yra rėminama kaip kelianti išnaudojimo pavojų 3-juose straipsniuose.

Prostitucija

Straipsnių šiame rėme – 9 (20%), 5 iš jų autoriniai, iš kurių 4 įkvėpti pilietinių iniciatyvų ir nagrinėjantys prekybos žmonėmis problemą giliau, paliečiant ir žmonių teisių perspektyvą. Likę straipsniai šioje kategorijoje kilę iš pranešimų apie nusikalstamas veiklas. Prekyba žmonėmis tarptautinėje spaudoje dažnai stipriai rėminama kaip prostitucijos problema, šie terminai taip pat painiojami^{48,49,50}. Šiame tekstų rinkinyje tokio painiojimo nepastebėta, tačiau pastebėtina, kad straipsnių apie prostituciją ir seksualinį išnaudojimą gerokai mažiau nei tikėtasi, remiantis ankstesniais tarptautiniais tyrimais. Rodos, kad – bent jau pagal į šią apžvalgą įtrauktus straipsnius – žiniasklaidos dėmesys, kaip ir prekybos žmonėmis nusikaltimų tipas Lietuvoje, nuo prostitucijos nukrypo prie išnaudojimo darbui. Tačiau, sprendžiant iš peržvelgtų straipsnių, politinė darbotvarkė atsilieka: pranešimuse apie politines iniciatyvas svarstė tik prostitucijos klausimą, ignoruojant kitus prekybos žmonėmis tipus. Apžvelgtų straipsnių rinkinyje, rasti 3 tekstai apie politikų svarstymus keisti įstatymus prostitucijos atžvilgiu („Požiūrį į prostituciją siūlo keisti radikaliai: laikas bausti tikruosius kaltininkus“, „Atliko eksperimentą ir paskambino prostitučių klientams: atsiliepė ir didelės šeimos galva, ir Dievo tarnas“, „Žiaurūs prostitutės žodžiai: išnaudojo ir bankininkai, ir susmirdėliai – dauguma vedę ir norėjo to paties“), tuo tarpu, apart straipsniuose minėtos ekspertų kritikos dabartinei įstatyminei situacijai Lietuvoje išnaudojimo darbui atvejais, apie panašias iniciatyvas seime nepranešta.

Straipsniai prostitucijos rėme turėjo proporcingai daugiau sensacingos kalbos vartojimo atvejų, lyginant su kitomis kategorijomis. Netgi tie straipsniai, kurie siekė giliau nagrinėti prekybos žmonėmis ir prostitucijos problemą nevengė sensacingos kalbos. Tai ir vėl galime matyti vien iš antraščių: „Atliko eksperimentą ir paskambino prostitučių klientams: atsiliepė ir didelės šeimos galva, ir Dievo tarnas“, „Žiaurūs prostitutės žodžiai: išnaudojo ir bankininkai, ir

⁴⁸ Tafari. 2019.

⁴⁹ Muraszkievicz et al. 2014.

⁵⁰ Austin ir Farrel. 2017.

susmirdėliai – dauguma vedę ir norėjo to paties“, „Žadėjo, kad dirbs ūkyje, bet pateko į sekso vergiją: emigrantės pasakoja siaubingus dalykus“.

Kalba

Apskritai, pastebėta, kad kalbos vartojimas buvo problematiškesnis tada, kai straipsnyje kalbama apie moteris. Pavyzdžiui nė vienas nuo prekyba žmonėmis nukentėjęs vyras nėra vadinamas „lietuvičiu“, bet išnaudojamos lietuviškos moterys apžvelgtuose tekstuose vadinamos „lietuvaitėmis“ keturis kartus, užuot vartojus įprastinį bendrąjį „lietuviškas“. Šio termino vartojimas implikuoja jaunos, nevedusios merginos statusą, kuris prekybos žmonėmis kontekste gali, geriausiu atveju, sustiprinti „idealių“, naivios aukos stereotipus, blogiausiu – yra vartojamas ironiškai, pašaipiai ir žeminančiai.

Būta ir daugiau tokios menkinančios kalbos vartojimo pavyzdžių, vėlgi išskirtinai straipsniuose mininčiuose moteriškos lyties aukas. Straipsnyje apie į priverstines santuokas seserį ir pusseserę pardavusį vyrą rašoma, kad jis „už savo darbelius“ turės atsakyti⁵¹. Toks mažiškas „darbo“ formos vartojimas tiesiogine to žodžio prasme sumažina padaryto nusikaltimo rimtumą. Šio nusikaltimo vadinimas „darbu“ taip pat suteikia verslo rėmų aspektą. Kito portalų straipsnyje apie tą patį įvykį, vėlgi nesuteikiant atvejui deramo rimtumo, rašoma, kad nusikaltėliui „gresia nemalonumai“, kai išties jam grėsia baudžiamoji atsakomybė. Tas pats straipsnis istoriją pradeda žodžiais „[v]iskas veiksmas vyko Jungtinėje Karalystėje“. Žodžio „veiksmas“ vartojimas yra problematiškas, nes dažniau yra siejamas su pramoginiu turiniu, o ne pranešimais apie nusikaltimus⁵².

Bene keisčiausias straipsnis, kuriame vyrauja pramoginis, problemos rimtumą menkinantis tonas, taip pat fiktyvių santuokų kontekste: „*Nigerietis jau neieškotų žmonos tarp prostitučių*“⁵³. Jame, teisiąmojo bandymai sudaryti fiktyvių santuoką vadinami „nuotykiomis“, o jo prekybos žmonėmis bendrininkas, sąvadautojas, yra vadinamas „tikru moterų žinovu“. Žodžiai „sąvadautojas“, „nusikaltėlis“, „bendrininkas“, „įstatymo pažeidėjas“ šiame tekste nėra skiriami nė vienam iš teisiąmųjų. Ko gero daugiausiai vietos straipsnyje užima prostitučių tema. Čia vartojamas žeminantis ir smerkiantis tonas jas vadinant „ne itin padoriai apsirengusiomis“ (kas jau savaime yra seksistiška, nepriklausomai nuo konteksto), kritikuoiant jų priklausomybę alkoholiui, narkotikams ir, be abejojimo, nesileidžiant į diskusijas apie gilesnes

⁵¹ Delfi. 2017. *Jungtinėje Karalystėje Lietuvis Azijiečiams Pardavė Sesę Ir Pusseserę*. <https://www.delfi.lt/news/daily/crime/jungtineje-karalysteje-lietuvis-azijieciams-pardave-sese-ir-pussesere.d?id=75793339>.

⁵² Andriejauskaitė, Jurgita. 2017. "Emigrantui Gresia Belangė: Už Fiktyvias Santuokas Su Pakistaniečiais – Po 1 500 Svarų". *15Min.Lt*. <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiiinelaimes/emigrantui-gresia-belange-uz-fiktyvia-santuoka-su-pakistanieciu-1-500-svaru-59-852940>.

⁵³ Kuizinaitė, Milda. 2017. "Nigerietis Jau Neieškotų Žmonos Tarp Prostitučių". *Lrytas.Lt*. <https://lietuvsdiena.lrytas.lt/kriminalai/2017/02/01/news/nigerietis-jau-neieskotu-zmonos-tarp-prostituciu-667106/>.

struktūrinės problemas. Jos taip pat nėra įvardijamos ar pripažįstamos aukomis ir išties neatitinka „idealių aukos“ stereotipo.

Taip pat kaip problematiškas kalbos vartojimas gali būti konstruojamas terminų „vergystė“, „vergovė“ ar „vergija“ (pasirodančių 8 antraštėse, o dar daugiau – tekstuose) naudojimas. Kai kurių akademikų teigimu šio termino vartojimas daro įtaką žmonių išnaudojimo darbui problemos konceptualizavimui aukų identifikavimo atžvilgiu. Su vergyste asocijuojami vaizdiniai, tokie kaip grandinės ar pančiai, žmonių pirkimas ir pardavimas verčia manyti, kad išnaudojant aukas darbui yra būtina naudoti fizinę prievartą ar fizinę baudą, kai realybėje tokių atvejų gali būti reta, o tikrieji „pančiai“ gali būti psichologiniai ar socialiniai. Būtent nuo jų ir nuo struktūrinių faktorių, įgalinančių prekybą žmonėmis galimai ir atitraukiamas dėmesys, kai naudojami tokie terminai.⁵⁴

Aukos, nusikaltėliai, teisėsauga, organizacijos

Bendrai, dėmesys skiriamas aukoms yra minimalus. Kaip minėta, jų perspektyva pateikiama vos 5 straipsniuose (11%), jų balsai ir istorijos išgirstamos tik per kitų subjektų balsus, dažniausiai – per KOPŽI (3 iš 5). Aukų perspektyvų labiausiai trūksta kriminalinio tipo straipsniuose, kur didesnė dalis teksto skiriama nusikaltėlių ir teismo eigos procesų aprašymams, tačiau jų galėtų būti daugiau ir straipsniuose, kylančiuose iš pilietinių ar politinių perspektyvų.

Kas liečia lytį, spaudos pranešimuose, pasiskirstymas tiek tarp aukų, tiek tarp kaltinamųjų panašus į oficialią statistiką. Vėlgi statistika nėra tobula ir neapėmia visų išnaudojimo atvejų ir tendencijų, todėl kaip ir kitų tyrimų rezultatuose, pasigendama, sakykim, pranešimų apie vyrų seksualinį išnaudojimą⁵⁵ ar aukas iš LGBT+ bendruomenės⁵⁶. Tačiau kaip minėta pirmiau, tai yra greičiausiai dėl to, kad dažniausiai naudojami šaltiniai yra oficialūs teisėsaugos šaltiniai ir 2017-aisiais metais tokių atvejų nepasitaikyta. Vėlgi tai demonstruoja žurnalistinės iniciatyvos trūkumą ir nenorą plėtoti bendresnės diskusijos.

Tolimesnis aukų gyvenimas trumpai paminimas vos penkiuose straipsniuose, trijuose iš jų apsiribota žalos atlyginimo paminėjimu. Kalbant apie prekybą žmonėmis, yra svarbu pabrėžti, kad aukų istorijos nepasibaigia ties teismo nuosprendžiu. Apart akivaizdžių pasėkmių prekybos žmonėmis aukoms, kaip kad gyvenimo su šia traumine patirtimi, egzistuoja ne tik individualios, bet ir platesnei visuomenei aktualios pasėkmės, kurios dažnai gali būti pražiūrimos. Pavyzdžiui aukų reintegracijos į visuomenę procesai ir problematika – ypač kai šios aukos yra iš užsienio ir pasirenka likti tikslo šalyje.

⁵⁴ Viuhko, Minna. 2017. *Hardened professional criminals, or just friends and relatives? The diversity of offenders in human trafficking*. International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice, pp. 1 - 17. <https://www.heuni.fi/en/index/tiedotteet/2017/11/hardenedprofessionalcriminalsorjustfriendsandrelativesthediversityofoffendersinhumantrafficking.html>

⁵⁵ Tafari. 2019.

⁵⁶ Austin ir Farrel. 2017. p. 11

Dažniausiai nurodomas verbavimo būdas – fizinis smurtas (minimas 8 straipsniuose) ir apgaulė (minima 7 straipsniuose), nors viename iš rastų straipsnių giliau nagrinėjami įmantresni verbavimo būdai ir teigiama, kad šie dažnesni negu smurtas ir apgavystės („*Ką Lietuvoje aukoms kalba prekiautojai žmonėmis? Manevrai pribloškia*“). Išties, ankstesni tarptautiniai tyrimai yra atskleidę, kad supaprastinti viktimizacijos vaizdiniai, pabrėžiantys fizinę prievartą, pagrobimus ar apgaulę yra pernelyg dažnai reprezentuojami spaudoje. Taip praleidžiamos sudėtingesnės, bet dažnai labiau vyraujančios prievartos formos, tokios kaip psichologinė prievarta ir grąšinimai, baiminimasis dėl šeimos narių saugumo⁵⁷.

Kas liečia pasyvių aukų ir teisėsaugos ir/ar nevalstybinių institucijų, kaip aktyvių jų gelbėtojų stereotipą, nors ir apžvelgtuose straipsniuose tokių atvejų pasitaikyta (kur pavyzdžiui aukos vadinamos „nelaimėliais“ ar būna teisėsaugos „išlaisvintos“), įžiūrėta ir šiek tiek kitokia tendencija. Teisėsauga yra vazduojama ne kaip aukų gelbėtojai, bet kaip nusikaltėlių gaudytojai, stiprinant anksčiau aptartą nusikalstamumo rėmą. Tai ypač akivaizdu pavyzdžiui straipsnyje „*Nufilmuota, kaip „Aras“ Vievyje išguldo įtariamuosius reketininkus*“, kurio vienintelė egzistavimo priežastis yra parodyti, kaip aktyvūs pareigūnai drąsiai „išguldo“ nusikaltėlius. Jų nusikaltimas – kėsintis išnaudoti žmogų nusikalstamoms veikloms – trumpame kelių pastraipų straipsnyje aprašomas trumpai, straipsnio pabaigoje. Toks žavėjimasis pareigūnų darbu taip pat matomas ir dar dvejuose straipsniuose, kuriuose detalios aprašomos policijos operacijos, o vieno iš jų vien antraštės pradžia netgi skamba kaip apdovanojimas: „*Metų seklys*“ („*Metų seklys: lietuvius klaipėdietis Anglijoje paversdavo vergais – prostitutėmis ir juodadarbiais*“; „*Operacija „Drakonas“ sudavė didžiulį smūgį organizuotam nusikalstamumui*“). Vartojami veiksmažodžiai taip pat žymi policijos aktyvumą: „išguldė“, „sučiupo“, „sudavė didžiulį smūgį organizuotam nusikalstamumui“, ir panašiai.

Jei toks teisėsaugos vaizdavimas gali atrodyti vos ne natūralus ir priimtinas, keisčiau yra tai, kad reitsykiais panašiai rėminamos ir organizacijos, dirbančios su prekyba žmonėmis ir prekybos žmonėmis aukomis. Šis rėmas ypatingai akivaizdus pavyzdžiui straipsnyje „*„Carito“ darbuotojai pranešė apie prekybą nepilnamečiais*“. Nors „Caritas“ minimas antraštėje, pačiame straipsnyje ši organizacija minima prabėgomis. Tai leidžia manyti, kad „Carito“ vaidmuo pasibaigia ties identifikuotų prekybos žmonėmis atvejų perdavimu teisėsaugai. Toks rėminimas riboja šios nevyriausybinės organizacijos rolę kaip pagalbą aukoms teikiančią organizaciją. Nevyriausybinių organizacijų pastangos teikti pagalbą prekybos žmonėmis aukoms minėtos vos 3-juose straipsniuose iš 13 straipsnių įvardijančių ar cituojančių tokias institucijas.

⁵⁷ ibid. p. 7

Vaizdai

Naudojamos iliustracijos taip pat prisideda prie rėminimo procesų ir visuomenės sąmoningumo kūrimo. Atsižvelgiant į stiprų bendrą kriminalinį rėmą, ko gero nenuostabu, kad dažniausiai pasitaikantis nuotraukų tipas straipsniuose – sulaukytieji ir/ar teisėsauga (policija, policijos automobiliai, teismo rūmai ir posėdžiai ar policijos nuovados), pasirodantys beveik pusėje apžvelgtų straipsnių (40%, 18 iš 45).

Tai stiprina kriminalinį rėmą ir prekybos žmonėmis, kaip nusikalstamumo problemos traktavimą, ir taip pat prisideda prie teisėsaugos, kaip aktyvios nusikaltėlių gaudytojos naratyvos.

Antroje vietoje pagal dažnumą naudojami prostitučių vaizdiniai (6), greičiausiai iš redakcijos nuotraukų galerijų galimai gauti reidų metu. Šie vaizdai naudojami kaip bendros iliustracijos skirtingo tipo straipsniuose apie prostituciją ar seksualinį išnaudojimą.

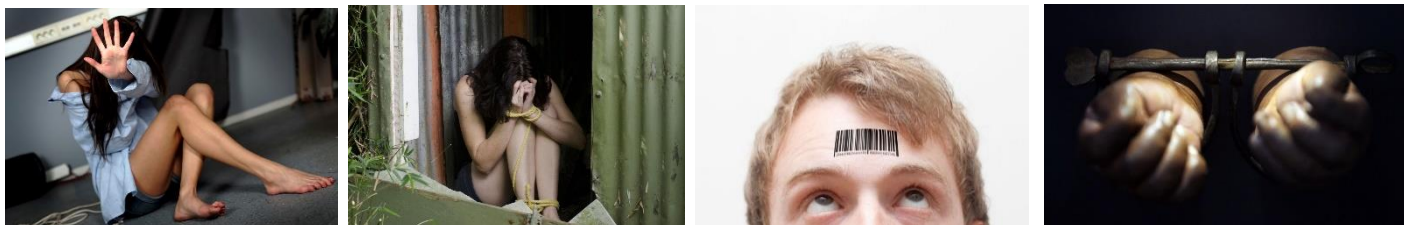

Atitinkamai, kaip ir kitose srityse, aukos yra mažai matomos: jos vaizduojamos tik viename straipsnyje apie Nepalo piliečius išnaudojamus darbui: „Darbininkai iš Nepalo tik Lietuvoje sužinojo, kas yra vergovė“.

Straipsnių verslo rėme iliustracijos taip pat skirtos sustiprinti tokį į verslo ir ekonomikos retoriką įvilktą problemos traktavimą:

Palyginus retai (4-iuose iš 45 straipsnių), bet aptinkami taip pat ir labiau „tradiciniai“ stereotipiniai vaizdiniai, supaprastinantys prekybos žmonėmis problemą ir pabrėžiantys fizinio smurto, prievartos ar suvaržymo aspektą, bei bejėgės ir pasyvios aukos stereotipą.

Išvados

Bendrai galima teigti, kad lyginant su ankstesniais tokio tipo tyrimais, spaudoje būta minimalios pažangos: prostitucija nėra taip dažnai painiojama su seksualiniu išnaudojimu, seksualinis išnaudojimas nedominuoja žinių ciklo, kaip vienintelė prekybos žmonėmis forma, gana retos ir stereotipinės iliustracijos, vaizduojančios žmogų kaip prekę, pabrėžiančios fizinį smurtą ar suvaržymus. Pakankamai pozityvu yra ir tai, kad išvardijami aukos pažeidžiamumo faktoriai.

Vis dėlto analizės ir gilesnių įžvalgų trūksta. Ženkla, kad populiariausi naujienų portalai, prekybos žmonėmis temoje, nebando tarnauti viešajam interesui, o siekia pelno yra tai, kad vis dar randama ir seksistinės, ir sensacinės kalbos bei iliustracijų atvejų, skirtų šokiruoti, privilioti skaitytojus ir atnešti šį pelną. Tačiau bene akivaizdžiausias to indikatorius ko gero yra tai, kad išlieka mažas skaičius autorinių straipsnių šia tema, dažniausiai aklai pasikliaujama oficialiais teisėsaugos šaltiniais. Tai rodo, kad yra mažai noro plėtoti šią problematiką ir taip pat demonstruoja, galbūt, žurnalistinės iniciatyvos trūkumą, redakcinius suvaržymus, ar – remiantis anksčiau aprašyta tendencija Lietuvoje burtis į didesnius spaudos konglomeratus ir juose mažinti profesionalų skaičių – profesionalų trūkumą. Galimai dėl šių pačių priežasčių nėra suteikiama pakankamai dėmesio aukų istorijoms ne tik išnaudojimo metu, bet prieš ir po, jų balsai yra retai kada girdimi, dar rečiau jie girdimi tiesiogiai jų pačių lūpomis.

Dažniausias problemos rėminimas – nusikalstamumo kontekste, patvirtinantis ir ankstesnių tarptautinių tyrimų rezultatus. Tokiu būdu, yra neproporcingai išpučiama grėsmė saugumui ir yra sustiprinami neteisingi stereotipai apie prekybininkus žmonėmis⁵⁸, kaip į nusikalstamumą linkusius individus iš visuomenės užriebio, susijusius su organizuoto nusikalstamumo grupuotėmis. Kai spaudoje apie prekybą žmonėmis vyrauja žinutės apie nusikalstamumą, ši daugialypė problema yra supaprastinama, taigi skaitytojus tai gali vesti prie supaprastintų problemos sprendimo būdų. Tokiu būdu galimai formuojama visuomenės nuomonė, kad šiai

⁵⁸ Sanford, R., Martinez, D. E., Weitzer, R. 2016. *Framing human trafficking: A content analysis of recent U.S. newspaper articles*. Journal of Human Trafficking 2016(2), p. 142

problemai įveikti, tereikia saugumo stiprinimo, t.y., daugiau policijos, griežtesnių bausmių. Tai, pasak Friedman⁵⁹, būtų stipriai supaprastintas problemos suvokimas, kuris ignoruotų kitus, su saugumo stiprinimu tiesiogiai nesusijusius sprendimus, pavyzdžiui daugiau pagalbos aukoms prieglaudose, daugiau kompetetingų socialinių darbuotojų, priešastinių gilesnių socialinių problemų sprendimo ir panašiai. Nors palyginus ir nemažai straipsnių žmonių teisių rėme, šis gana silpnas, jame vistiek dažnai trūksta aukų perspektyvos.

Straipsnių apie retesnes prekybos žmonėmis formas (pavyzdžiui išnaudojimą pornografijai, prekybą organais) neaptikta. Nors pagal oficialią statistiką Lietuvoje tokių atvejų 2017-aisiais metais neregistruota, tačiau toks prekybos žmonėmis problematikos plėtojimas prisidėtų prie šia tema informuotos visuomenės kūrimo. Daugiau naujienų iš užsienio paskelbimas šalies žiniasklaidoje taip pat galėtų prisidėti prie visuomenės informavimo šiais klausimais. Tarp peržvelgtų straipsnių, rastos vos 4 tokios naujienos. Taip praleidžiama galimybė plėtoti bendrą diskusiją apie šią problemą, prisidėti prie informuotos visuomenės formavimo, bei mokymosi iš užsienio šalių praktikos – juk prekyba žmonėmis dažnai kerta nacionalines sienas ir tarptautinis bendradarbiavimas yra būtinas jai užkirsti kelią. Vieno iš peržvelgtų straipsnių apie galimą priverstinio darbo atvejį antraštėje „Tai jau Lietuvoje: apie restorane į vergovę patekusį darbuotoją pranešė jo kolegos“ netiesiogiai teigiama, kad prieš pasiekiant Lietuvą ši problema buvo žinoma užsienyje – galime spekuliuoti, kad dažnesni naujienų iš užsienio šia tema pranešimai skatintų didesnį visuomenės informuotumą, pasiruošimą ir išnaudojimo ženklų atpažinimą.

⁵⁹ cituota Bech Sillesen. 2014.

PRIEDAS I

Naudoti straipsniai

Antraštė	Data	Publikacija
„Carito“ darbuotojai pranešė apie prekybą nepilnamečiais	17.01.10	Lrytas
Ką Lietuvoje aukoms kalba prekiautojai žmonėmis? Manevrai pribloškia	17.01.15	Lrytas
Lietuviai siuntė tautiečius į vergiją Didžiojoje Britanijoje	17.01.23	Lrytas
Nigerietis jau neieškotų žmonos tarp prostitučių	17.02.01	Lrytas
Vištų gaudytojų byla: prekeivių žmonėmis veikla pribloškia	17.02.02	Lrytas
Lenkai sučiupo prekybą žmonėmis įtariamą ir Anglijoje ieškomą lietuvį	17.02.17	Lrytas
Kauno teisme – siaubinga parduotų žmonių istorija: banditai juos pavertė vergais	17.03.08	Lrytas
Tyrimų dėl prekybos žmonės daugėja, prostituciją keičia vertimas vogti	17.06.26	Lrytas
Žmonių prekeiviai jaunos aukoms liepė vogti užsienyje iš mašinų, parduotuvių, namų	17.06.28	Lrytas
D. Britanijos pareigūnai sulaukė žmonių prekybą įtariamą lietuvį	17.07.01	Lrytas
Brolio sugyventinę lietuvė Vokietijoje pavertė prostitute	17.07.04	Lrytas
Į teismą perduota dar viena prekybos žmonėmis byla	17.07.14	Lrytas
Teksase – šturpi tragedija: rastas sunkvežimis su 39 migrantais, 9 buvo negyvi	17.07.24	Lrytas
Nufilmuota, kaip „Aras“ Vievyje išguldo įtariamuosius reketininkus	17.09.26	15min
Lietuvaitės kaina fiktyviai santuokai – 5 000 svarų	17.09.26	15min
Pažadėjo gerą darbą užsienyje, bet iš tiesų liepė vogti iš Prancūzijos parduotuvių	17.09.19	15min
Šiuolaikinė vergovė – realybė, kurios nenorime matyti	17.09.16	15min
Emigrantui gresia belangė: už fiktyvias santuokas su pakistaniečiais – po 1 500 svarų	17.09.13	15min
Nobelio taikos premijos laureatas iš Indijos pradėjo žygį už išnaudojamus vaikus	17.09.11	15min
Darbininkai iš Nepalo tik Lietuvoje sužinojo, kas yra vergovė	17.08.30	15min
Britanijos lietuviai bus mokomi netapti prekybos žmonėmis aukomis	17.08.24	15min
Edita Lapinskienė: Prekyba žmonėmis – XXI a. vergovės forma?	17.08.17	15min
Alkoholikės vaikų istorija: vyresnieji – jau pataisos namuose, jaunesniųjų valstybės pagalba nepasiekia	17.08.13	15min
Jungtinėje Karalystėje gyvenantys lietuviai eksportavo telefoninių apgavysčių schemą į Vokietiją	17.08.11	15min
Klaipėdoje baigtas didžiulis prekybos žmonėmis ir nežmoniško jų išnaudojimo tyrimas	17.08.03	15min
Popiežius Pranciškus paragino aktyviau kovoti su prekyba žmonėmis	17.07.30	15min
Lietuvoje išnaudojami darbininkai iš Nepalo	17.07.26	15min
Prekyba žmonėmis Klaipėdoje: sutuoktiniai moterį pavertė prostitute	17.12.19	DELFI
Seserį ir pusseserę už pakistaniečių ištekinusiam Klaipėdos r. gyventojui teks kalėti 5 metus	17.12.12	DELFI
Atliko eksperimentą ir paskambino prostitučių klientams: atsiliepė ir didelės šeimos galva, ir Dievo tarnas	17.12.09	DELFI

Jaunuolius į keltą įvežė bagažinėje, o pasiekus Suomiją liepė vogti	17.12.06	DELFI
Žiaurūs prostitutės žodžiai: išnaudojo ir bankininkai, ir susmirdėliai – dauguma vedė ir norėjo to paties	17.12.04	DELFI
Operacija „Drakonas“ sudavė didžiulį smūgį organizuotam nusikalstamumui	17.12.01	DELFI
Tai jau Lietuvoje: apie restorane į vergovę patekusį darbuotoją pranešė jo kolegos	17.12.01	DELFI
Žadėjo, kad dirbs ūkyje, bet pateko į sekso vergiją: emigrantės pasakoja siaubingus dalykus	17.11.19	DELFI
Tamsi ir šokiruojanti mados pramonės pusė, apie kurią žino ne kiekvienas	17.11.08	DELFI
Prekyba žmonėmis kaltinamas jaunuolis pasislėpė nuo teismo	17.11.13	DELFI
Emigraciją S. Skvernelis laiko mados dalyku	17.11.02	DELFI
Daugėja be žinios dingusių vaikų	17.10.25	DELFI
Kaune prieš teismą stos 3 įtariamieji prekyba žmonėmis	17.10.23	DELFI
Metų seklys: lietuvius klaidėdėtis Anglijoje pavėrsdavo vergais – prostitutėmis ir juodadarbiais	17.10.21	DELFI
Sostinės restorane surengtas patikrinimas dėl galimo išnaudojimo priverstiniam darbui	17.10.09	DELFI
Požiūrį į prostituciją siūlo keisti radikalai: laikas bausti tikruosius kaltininkus	17.10.03	DELFI
Klaipėdoje baigtas dar vienas tyrimas dėl prekybos žmonėmis	17.09.19	DELFI
Jungtinėje Karalystėje lietuvis azijiečiams pardavė sesę ir pusseserę	17.09.18	DELFI
Šiuolaikinė vergovė – realybė, kurios nenorime matyt	17.09.16	DELFI

PRIEDAS II

Protokolas

- 1. Publication Title**

- 2. Date of Publication**

- 3. Details on report**
 - a. If in paper**
 - i. page in news paper**
 - ii. Under what section**
 - b. If online**
 - i. What section**
 - ii. Number of hits or comments.**

- 4. Length of report**
 - a. Under 500 characters**
 - b. 501 – 1,500**
 - c. 1501 – 3000**
 - d. 3,001+**

- 5. Headline**

- 6. Sources used / quoted**

- 7. Topics covered**

8. Genesis of Report

- a. A case study
- b. Legislation
- c. Policy
- d. Other

9. Language Used

- a. Positive
- b. Negative
- c. Neutral
- d. Descriptive / Commentary
- e. Sensationalist

10. Organisation Mentioned

- a. Government;
- b. European Union;
- c. Council of Europe;
- d. UN;
- e. Other international organisations;
- f. Experts (academic, analysis, evaluators);
- g. Criminal Justice;
- h. Civil Society Organisation;
- i. General Public / Member of Public;
- j. Other.

11. What Frame is human trafficking placed in

- a. Human rights

- b. Security**
- c. Prostitution**
- d. Immigration**
- e. Prosecution**
- f. Other**

12. Pictures used

Summary